

Θυσία και χρέος: η εκτέλεση των 49 ως μήνυμα ειρήνης και ανθρωπισμού για τη διαπαιδαγώγηση των νέων¹.

Η ανασυγκρότηση του πλαισίου και της συγκυρίας της εκτέλεσης των 49 πολιτών της πόλης της Παραμυθιάς στις 29.9.1943 μας επιτρέπουν να ανακαλύψουμε το πραγματικό νόημα της βάρβαρης αυτής πράξης. Και το πραγματικό νόημα της εκτέλεσης ξεπερνά την απλή εφαρμογή της τρομοκρατικής διαταγής της 10.9.1943² και της επανάληψής της την 13.9.1943³, σύμφωνα με τις οποίες καθορίζεται το μέτρο των αντιποίνων σε περιπτώσεις προσβολής προσωπικού των γερμανικών στρατιωτικών μονάδων από οποιονδήποτε στη ζώνη ευθύνης του 22. Ορεινού Σώματος Στρατού και της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών. Πρόκειται για μια πολιτικά σχεδιασμένη σε βάθος χρόνου δολοφονία μέρους της ηγετικής ομάδας της Παραμυθιάς με πρωταγωνιστές του πολιτικού σχεδιασμού τους ηγέτες των Μουσουλμάνων Τσάμηδων της πόλης Μαζάρ και Νουρί Ντίνο και επιχειρησιακό εργαλείο την ηγεσία των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή, και ειδικά του συνταγματάρχη Remold και των επιτελών του. Ο στόχος του χτυπήματος είναι η διάλυση της Παραμυθιάς ως οικονομικού και πολιτιστικού κέντρου και η βίαιη δημογραφική αλλαγή της Θεσπρωτίας μέσω της τρομοκράτησης και της αναγκαστικής φυγής των κατοίκων στις βόρειες και ανατολικές περιοχές, μακριά από τη Θεσπρωτία. Για ένα διάστημα ο στόχος αυτός επετεύχθη, αλλά μόνο για το συγκεκριμένο διάστημα από τον Οκτώβριο του 1943 μέχρι τον Ιούνιο του 1944. Θεωρώ, λοιπόν, χρήσιμο να επικαιροποιούμε κάθε χρόνο το πραγματικό νόημα της θυσίας των 49 με αφορμή το μνημόσυνο, θέτοντας τρία ερωτήματα και δίνοντας σε αυτά τις απαντήσεις που επιτρέπει κάθε φορά η πρόοδος της επιστημονικής διερεύνησης του θέματος.

Το πρώτο ερώτημα αφορά το πλαίσιο και τη συγκυρία μέσα στην οποία συντελέστηκε η εκτέλεση των 49 αμάχων της πόλης στις 29.9.1943, έτσι όπως μας τα δίνουν τα ιστορικά τεκμήρια. Τα πιο σημαντικά από τα τεκμήρια αυτά, οπωσδήποτε όμως όχι τα μόνα, είναι τα ίδια τα ίχνη της δραστηριότητας της γερμανικής κατοχικής δύναμης στην Ήπειρο, έτσι όπως αυτά διασώζονται ακόμη στα επίσημα κρατικά γερμανικά αρχεία, και συγκεκριμένα στο τμήμα των στρατιωτικών αρχείων⁴.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά τα ίδια τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές τους: ποιος, εν ονόματι ποιας ιδέας ή διαταγής, ανέλαβε, πότε, τι είδους δράση, με τη βοήθεια τίνος προσώπου, ποιας οργάνωσης ή ομάδας, που είχε ως αποτέλεσμα την εκτέλεση των 49 αμάχων το πρωινό της Τετάρτης, 29.9.1943, στον τόπο που βρισκόμαστε σήμερα.

Το τρίτο ερώτημα αφορά τις συνέπειες που είχε, αν είχε κάποιες, αυτή η πράξη για τους αυτουργούς και τους εντολείς τους: ποια ήταν η δικαστική πορεία της υπόθεσης «Παραμυθιά» από το 1945 μέχρι σήμερα στην Ελλάδα και τη Γερμανία;

Ο διοικητής του 99. συντάγματος ορεινών καταδρομών αντισυνταγματάρχης Josef Remold, το τρίτο τάγμα του οποίου εδρεύει στην Παραμυθιά με διοικητή εκείνη την περίοδο τον ταγματάρχη von Scanzoni, βρίσκεται στις 24. Σεπτεμβρίου του 1943, την ημέρα που έγινε η ένοπλη σύγκρουση της Σκάλας, στην Ηγουμενίτσα, έχοντας μαζί του μια υπολογίσιμη δύναμη από άνδρες του συντάγματος που προορίζονται για απόβαση στην Κέρκυρα με σκοπό να την καταλάβουν βίαια από τους εκεί σταθμευμένους Ιταλούς υπό τον συνταγματάρχη Lusignani που την υπερασπίζονται. Στην Ηγουμενίτσα βρίσκεται εκείνες τις μέρες και ο υποστράτηγος von Stettner, όπου έχει μεταφέρει προσωρινά το σταθμό διοικήσεως της Μεραρχίας ενόψει της επιχείρησης για την κατάληψη της Κέρκυρας. Τα πρώτα τμήματα της ομάδας Remold μεταφέρονται το βράδυ της ίδιας μέρας με πλωτά μέσα στο νότιο τμήμα της Κέρκυρας, ενώ τα μεσάνυχτα έχει ήδη φτάσει με τους υπόλοιπους και ο ίδιος ο Remold, ο ρόλος του οποίου για τα πολεμικά γεγονότα των δύο επόμενων ημερών αλλά και τις εκτελέσεις των εκατοντάδων Ιταλών αξιωματικών και οπλιτών στην Κέρκυρα υπήρξε πρωταγωνιστικός. Μέσα σε δύο μέρες η επιχείρηση «προδοσία» - αυτός ήταν ο κωδικός της επιχείρησης για τον βίαιο αφοπλισμό των Ιταλών στην Κέρκυρα - θα στεφθεί από πλήρη επιτυχία. Η μάχη της Κέρκυρας - ο μεγάλος μπελάς του στρατηγού Lanz μετά την Κεφαλονιά - είχε λήξει ήδη στις 26.9.1943, μια μέρα πριν γίνουν στην Παραμυθιά οι συλλήψεις το βράδυ της 27.9.1943. Τώρα, όμως, ο διοικητής του 22. Ορεινού Σώματος Στρατού, ο Lanz, και ο Μέραρχος von Stettner έχουν μια ακόμη σημαντική εκκρεμότητα: τον βίαιο αφοπλισμό των ιταλικών μονάδων απέναντι από την Κέρκυρα, στη νότια Αλβανία και τη Βόρειο Ήπειρο που ανήκουν επίσης στη δική του ζώνη επιχειρήσεων. Μπροστά στο νέο πονοκέφαλο, η υπόθεση των αντιποίνων για τη μάχη της Σκάλας είναι, από τη σκοπιά του, μια δευτερεύουσα υπόθεση με την οποία ένας υπερόπτης στρατιωτικός της Βέρμαχτ δεν έχει χρόνο να ασχοληθεί. Αυτό δεν είναι υπόθεση δική μου. Το ομολογεί ο ίδιος με κυνισμό κατά τη διάρκεια της δίκης του, κάτι που θα εντυπωσιάσει αρνητικά τους δικαστές⁵. Αν αυτή η ομολογία του Lanz δεν είναι προσχηματική, τότε η συγκυρία της καταστολής της ιταλικής ανταρσίας στην Κεφαλονιά, την Κέρκυρα και τη Βόρειο Ήπειρο ήταν όντως μια από τις ευνοϊκότερες για την εφαρμογή των σχεδίων της Ξίλια, της Εθνικής Αλβανικής Επιτροπής, για εθνοκάθαρση στη Θεσπρωτία.

Από τη σκοπιά της ηγεσίας των Τσάμηδων της Παραμυθιάς μέσα στο κλίμα αυτό φαίνεται πως είχε έλθει το πλήρωμα του χρόνου για την ολοκλήρωση του σχεδίου αποκεφαλισμού της ηγεσίας των χριστιανών της πόλης και της φυγής των υπολοίπων μέσω του τρόμου που θα εκλύσει η παραδειγματική εκτέλεση. Το σχέδιο είχε τεθεί σε εφαρμογή ήδη στα μέσα του Αυγούστου της ίδιας χρονιάς, λίγο μετά το πρώτο κύμα της τρομοκρατίας που εξαπέλυσαν οι γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις υποβοηθούμενες από ένοπλα τμήματα της τσάμικης τζανταμερίας και από ατάκτους μουσουλμάνους «εθελοντές» στον κάμπο του Φαναρίου⁶. Η βάση του σχεδίου αυτού βρίσκεται σε μια οδηγία του ίδιου του Φύρερ από το έτος 1942 μέσω της Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης σχετικά με το πώς θα αντιμετωπίζεται η αντίσταση στα κατεχόμενα εδάφη σε Ανατολή και Δύση. Σύμφωνα με τη

διαταγή, προβλέπεται ανάμεσα στα άλλα ότι πολίτες των κατεχόμενων χωρών που εμπλέκονται σε υποθέσεις κατασκοπείας ή υποθάλλουν τον αντίπαλο, δηλαδή τις αντιστασιακές οργανώσεις, πρέπει να εκτελούνται⁷. Στις 14 Αυγούστου του 43 με πρωτοβουλία του Remold πραγματοποιείται σύσκεψη μεταξύ Γερμανών και Ιταλών επιτελών στα Γιάννενα, με σκοπό να αποσπαστεί για τη γερμανική πλευρά η συγκατάθεση της υπερκείμενης τότε ιταλικής αρχής ότι η γερμανική διοίκηση μπορεί να χειρίζεται αυτόνομα τη μεταχείριση ατόμων που σχετίζονται με υποθέσεις κατασκοπείας, λόγω του επείγοντος χαρακτήρα παρόμοιων υποθέσεων, χωρίς την παρέμβαση της ιταλικής. Η πρώτη χρήση αυτής της εξουσιοδότησης θα γίνει από το τρίτο τάγμα του 99. συντάγματος ορεινών καταδρομών, άνδρες του οποίου με τη βοήθεια ντόπιων μουσουλμάνων της Παραμυθιάς, επιστρέφοντας για τη Μενίνα από την εκστρατεία καταστροφής του Φαναρίου θα συλλάβουν το βράδυ της 15.8.1943 33 Παραμυθιώτες και προσθέτοντας ακόμα δύο θα τους οδηγήσουν την επόμενη μέρα στις φυλακές κρατουμένων των Ιωαννίνων όπου ανακρίνονται. Το αποτέλεσμα των ανακρίσεων είναι ότι οι συλληφθέντες συμμετέχουν σε μεγάλο δίκτυο κατασκοπείας με έδρα την Παραμυθιά, έχουν σχέση με τους αντάρτες και συνεπώς πρέπει οι πιο επικίνδυνοι να εκτελεσθούν, οι υπόλοιποι να σταλούν στη Γερμανία σε στρατόπεδα εργασίας.

Για λόγους που σχετίζονται με εμπλοκή στις σχέσεις της γερμανικής και της ιταλικής διοίκησης, το σχέδιο αυτό αποτυγχάνει. Περίπου ένα μήνα μετά η κατάσταση στην Παραμυθιά είναι πολύ διαφορετική, για δύο λόγους.

Ο πρώτος αφορά τον αφοπλισμό και την εξουδετέρωση της ιταλικής κατοχικής δύναμης. Στις 9.9.43 γίνεται σε πολλές ιταλικές μονάδες της Ηπείρου, και στην Παραμυθιά, ο αφοπλισμός των Ιταλών. Αυτό για την ηγεσία των Τσάμηδων σημαίνει ότι το εμπόδιο «ενδεχόμενη ιταλική παρέμβαση» δεν υπάρχει πλέον. Η εξουδετέρωση της ιταλικής διοίκησης είχε μια ακόμη προέκταση: ανακοινώνεται επίσημα στις 10.9.1943 από τον διοικητή του 22. Σώματος Hubert Lanz και στις 14.9.1943 από τον διοικητή της Μεραρχίας Walter von Stettner ότι για ενδεχόμενο θάνατο ή τραυματισμό γερμανού στρατιώτη θα υπάρξουν αντίποινα από τον άμαχο πληθυσμό 1 προς 10 – μάλιστα ο Stettner το προσδιορίζει και κοινωνιολογικά, λέγοντας ότι θα περιλαμβάνονται στα μέτρα των αντιποίνων άτομα από όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Ο δεύτερος σχετίζεται με τους μεγάλους πονοκεφάλους της γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης στην Ήπειρο από τα μέσα Σεπτεμβρίου του 1943 και μετά: τον βίαιο αφοπλισμό των Ιταλών στην Κεφαλονιά, την Κέρκυρα και την Νότια Αλβανία. Μέσα στην αναδιάταξη αυτή των στρατιωτικών προτεραιοτήτων της κατοχικής δύναμης στην Ήπειρο γίνεται το πρώτο χτύπημα των Τσάμηδων με τη σύλληψη στις 18.9. χωρικών που κατεβαίνουν από τα χωριά βορείως της Παραμυθιάς για το παζάρι του Σαββάτου και την εκτέλεση εννέα συλληφθέντων στην αυλή του σχολείου την επόμενη μέρα, Κυριακή 19.9.1943. Ο φρούραρχος της Παραμυθιάς Karl Broeker στην αναφορά του προς την υπερκείμενη αρχή για τις συλλήψεις και τις εκτελέσεις των χωρικών δεν αναφέρει παραπομπή τους σε δίκη και καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου. Η εκτέλεση έγινε χωρίς δίκη, διότι – όπως σημειώνει – προέκυψε

από τις ανακρίσεις ότι οι χωρικοί υποθάλλουν τους αντάρτες⁸. Στις ανακρίσεις αυτές πρωταγωνιστεί ο μηχανισμός του Νουρί Ντίνο, η άποψη του οποίου ότι οι χωρικοί κατεβαίνουν στην Παραμυθιά για να αγοράσουν εφόδια για τους αντάρτες που κρύβονται στη μονή των Παγανιών, υιοθετείται από τη γερμανική διοίκηση. Οι συγκεκριμένοι άμαχοι θεωρούνται ύποπτοι για την υπόθαλψη ανταρτών και εκτελούνται.

Σε λίγες μέρες, και συγκεκριμένα στις 24.9.1943, την ημέρα που στην Κεφαλονιά, η οποία υπάγεται στην επιχειρησιακή ζώνη του 22. Σώματος Στρατού, εκτελείται ο Ιταλός στρατηγός Gandin μαζί με το επιτελείο του, θα συμβεί το επεισόδιο στη Σκάλα της Παραμυθιάς, ορισμένες πτυχές του οποίου δεν είναι ακόμη μέχρι σήμερα γνωστές και διευκρινισμένες. Οι αδιευκρίνιστες πτυχές είναι κρίσιμες: (α) για ποιο λόγο ανατέθηκε σε τόσο λίγα άτομα – σε μια περίπολο ουσιαστικά – μια τόσο δύσκολη αποστολή, δηλαδή η διάβαση της Σκάλας και η ανίχνευση εδάφους σε μια ανταρτοκρατούμενη περιοχή και ειδικά όταν στις 22.9.1943 είχε γίνει ήδη μια παρόμοια απόπειρα ανίχνευσης εδάφους με στόχο το Ελευθεροχώρι η οποία απέτυχε εξ αιτίας των πυρών των ανταρτών της Σκάλας⁹; (β) συμμετείχαν στην ανιχνευτική αποστολή ένοπλοι Τσάμηδες της τζανταμερίας και αν ναι, σε τι ακριβώς συνίστατο η συμβολή τους; Ήταν αυτή τόσο κρίσιμη, όπως λ.χ. στην επιχείρηση σύλληψης των χωρικών στις 18.9.1943 και στην πυρπόληση και λεηλασία της Σέλιανης και του Ελευθεροχωρίου στις 27.8.1943; (γ) ποιος άλλος γνώριζε, εκτός από τον διοικητή του φυλακίου, υπολοχαγό Keller, ότι εκείνο το πρωινό της Παρασκευής, στέλνεται μια περίπολος Γερμανών στρατιωτών στη Σκάλα για ανίχνευση;

Τα ερωτήματα αυτά γίνονται πιο ενδιαφέροντα σε συνδυασμό με τις καταθέσεις ορισμένων μαρτύρων στις ανακρίσεις που διενεργούνται στη Γερμανία είκοσι χρόνια μετά το επεισόδιο από τον εισαγγελέα του Kempten, Beck, για την υπόθεση της Παραμυθιάς. Πιο συγκεκριμένα, ο στρατιωτικός γιατρός του λόχου διοικήσεως της 631 Μοίρας Πυροβολικού Dr. Bruno Wandel θα καταθέσει στις 25.1.1965 ενώπιον του ανακριτή ότι εξ όσων γνωρίζει αυτός που διέταξε την εκτέλεση των ομήρων ήταν ο φρούραρχος της Παραμυθιάς, ο οποίος για την απόφασή του αυτή στηρίχθηκε σε διαταγή της Ανώτατης Διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων. Όπως όλοι οι υπόλοιποι που προσήλθαν για να καταθέσουν στην ανάκριση, ο γιατρός δεν θυμάται το όνομα του φρούραρχου. Όπως δεν το θυμάται και ο Josef Keller, ο διοικητής του φυλακίου στο παλιό οικοτροφείο, το δεύτερο κατά τη γνώμη μου πρόσωπο-κλειδί στην υπόθεση της Παραμυθιάς. Ο Keller έμενε μέσα στην πόλη και θα είχε ενδιαφέρον να μάθουμε πού ακριβώς έμενε και με ποιους είχε επαφή στην πόλη. Ο ίδιος ο Keller στην κατάθεσή του στις 19.5.1972 ενώπιον του εισαγγελέα του Μονάχου θα ισχυριστεί ότι οι άνδρες της περιπόλου που βρισκόταν σε αποστολή ανίχνευσης εδάφους εκτελούσαν μια αποστολή ρουτίνας. Καθώς ποτέ δεν είχε συμβεί κάτι, συνεχίζει ο Keller, η περίπολος από επιπολαιότητα απομακρύνθηκε αρκετά από το φυλάκιο και έπεσε σε ενέδρα ανταρτών¹⁰. Η εκδοχή που παρουσιάζει στον ανακριτή ο Keller δεν είναι πειστική. Διότι ένας από τους στρατιώτες του λόχου διοικήσεως της 631 Μοίρας Πυροβολικού, ο Josef Kramer, στην κατάθεσή του ενώπιον του ανακριτή του Kempten που διερευνά την ίδια υπόθεση, θα πει στις 9.7.1964

ότι ακουγόταν στη μονάδα του πως ο Keller έδωσε εσφαλμένες οδηγίες στην περίπολο για την επιχείρηση ανίχνευσης εδάφους¹¹. Καταθέτει επίσης ότι την επόμενη ημέρα, δηλαδή το Σάββατο πρωί της 25.9.1943, τα πυρά των ανταρτών της Σκάλας δεν επέτρεπαν ακόμη στους Γερμανούς στρατιώτες να πλησιάσουν και να ανασύρουν τους νεκρούς συντρόφους των, μέχρι που τελικά αγγαρεύτηκαν Έλληνες όμηροι για τη μεταφορά τους. Εκτός από τη μαρτυρία του Kramer, υπάρχει και ένας άλλος πολύ εύγλωττος δείκτης του βαθμού αξιοπιστίας του Keller. Στην παραπάνω κατάθεση ο πρώην υπολοχαγός ισχυρίζεται επί λέξει τα εξής:

«Τονίζω ξανά ότι καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής μου στην Ελλάδα δεν είδα ποτέ ούτε έναν άμαχο νεκρό και ότι ποτέ δεν έδωσα διαταγή να θανατωθεί άμαχος»¹²

Η οδηγία προς μια ολιγομελή περίπολο να διασχίσει τη Σκάλα ήταν όντως μια οδηγία για αποστολή αυτοκτονίας, ειδικά όταν οι ενισχύσεις για τον απεγκλωβισμό της περιπόλου καθυστερούν τόσο πολύ. Οι απώλειες της επιχείρησης αυτής ήταν εντελώς δυσανάλογες σε σύγκριση με τις γερμανικές απώλειες σε πολύ μεγαλύτερες επιχειρήσεις στη Θεσπρωτία. Είναι η πρώτη φορά που υπάρχουν τόσες απώλειες στα πλαίσια μιας τόσο ασήμαντης επιχείρησης σε όλο το διάστημα από τον Ιούλιο του 1943 μέχρι τη μάχη της Μενίνας, τον Αύγουστο του 1944. Αν ο Keller δεν γνώριζε καλά την περιοχή και έδωσε εσφαλμένη οδηγία, ποιος ήταν αυτός που τον ενημέρωνε για τις θέσεις των ανταρτών στην περιοχή και για την αναγκαιότητα να γίνει μια επιχείρηση ανίχνευσης τέτοιας ακτίνας; Η απάντηση είναι προφανής. Αυτοί που ενημέρωναν και την υπόλοιπη γερμανική διοίκηση, οι επίσημοι πληροφοριοδότες τους στην Παραμυθιά.

Το δεύτερο παράδοξο στην υπόθεση τη Παραμυθιάς είναι ότι ήδη την επόμενη ημέρα από το βράδυ της σύλληψης, δηλαδή στις 28.9.1943, στην αναφορά του III Τάγματος του 99. Συντάγματος προς τη Μεραρχία για την επίθεση εναντίον της Σέλιανης και του Ελευθεροχωρίου και την πυρπόλησή τους, αναφέρεται ότι στη μάχη σκοτώθηκαν πενήντα αντάρτες¹³. Τα ψεύδη στις αναφορές των γερμανικών μονάδων με προφανή στόχο την γραφειοκρατική μετατροπή των αμάχων που εκτελούνται, σε δήθεν αντάρτες που σκοτώνονται κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης, είναι συνηθισμένα για όποιον μελετά τα στρατιωτικά έγγραφα της εποχής. Κλασικά παραδείγματα αυτής της τακτικής είναι οι αναφορές για το Κομμένο και αργότερα για το Δίστομο. Υπάρχει, όμως, εδώ ένα ερώτημα: ποιος θέλει να εμφανίσει τους 49 που έχουν συλληφθεί, αλλά δεν έχουν ακόμη εκτελεσθεί, προκαταβολικά ως απώλειες του εχθρού στην επιχείρηση κατά της Σέλιανης και γιατί; Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα ερευνητική εκκρεμότητα, γιατί αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη ότι γύρω από την εκτέλεση των 49 παίχτηκε εκτός των άλλων ένα παιχνίδι ανώτερων και μεσαίων στελεχών της Βέρμαχτ για τη συγκάλυψη της δολοφονίας πριν αυτή ακόμη συντελεστεί.

Είτε, όμως, το επεισόδιο της Σκάλας έχει βάθος, όπως είναι πολύ πιθανό, είτε είναι ένα συνηθισμένο συγκρουσιακό επεισόδιο μεταξύ ανταρτών και γερμανικών ομάδων ανίχνευσης, σημασία έχει ότι η σύγκρουση της Σκάλας δεν εξηγεί την ύπαρξη καταλόγων θανάτου που ήταν ήδη έτοιμοι στην Παραμυθιά και προσδιόριζαν ποιοι θα συλληφθούν, ούτε τις πιέσεις των Τσάμηδων προς τη γερμανική στρατιωτική αρχή να αναλάβουν επίσημα τη διοίκηση της Θεσπρωτίας με έδρα την Παραμυθιά, παραμερίζοντας και τυπικά τις ελληνικές κατοχικές αρχές. Η μάχη της Σκάλας ήταν σαφώς η αφορμή, όχι η αιτία για την εκτέλεση των 49.

Η δικαστική διερεύνηση του εγκλήματος της Παραμυθιάς μεταπολεμικά διαδραματίζεται σε τρία πλαίσια: στο πλαίσιο της ελληνικής δικαιοσύνης, κατ' αρχήν, μέσω του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων¹⁴, μετά στο πλαίσιο των δικών της Νυρεμβέργης ως ένα από τα επεισόδια της λεγόμενης υπόθεσης των ομήρων, και τέλος στο πλαίσιο της γερμανικής μεταπολεμικής δικαιοσύνης. Πράγματι, η υπόθεση της Παραμυθιάς, υπήρχε στη λίστα των περιπτώσεων εκτέλεσης αμάχων στα πλαίσια της πολιτικής αντιποίνων¹⁵ της Βέρμαχτ στη λεγόμενη δίκη των ομήρων, όπου ένας από τους κατηγορουμένους ήταν και ο διοικητής του 22. Ορεινού Σώματος Στρατού, ο στρατηγός Hubert Lanz¹⁶. Πέρα από αυτό, η εκτέλεση των 49 αποτέλεσε δύο φορές αυτοτελές αντικείμενο ανακρίσεων εκ μέρους της μεταπολεμικής γερμανικής δικαιοσύνης στη δεκαετία του '60 και του '70 με κατηγορουμένους μια σειρά γερμανών στρατιωτικών ως υπόπτων για το έγκλημα¹⁷.

Σε ό,τι αφορά την έκβαση της δίκης των ομήρων, ο Lanz ισχυρίστηκε κατά τη διάρκεια της δίκης αυτής ότι δεν ήταν εκείνος που έδωσε την εντολή για την εκτέλεση και ότι δεν θυμάται καν την περίπτωση, επειδή εκείνη την περίοδο υπήρχαν πολύ πιο σημαντικά θέματα που τον απασχολούσαν και δεν είχε χρόνο να διαθέτει για τέτοιες υποθέσεις¹⁸. Όπως θα δούμε, μέσα στην κυνική αυτή δήλωση, υπάρχουν ψήγματα αλήθειας. Κάποιοι κατώτεροι στην ιεραρχία αξιωματικοί, αλλά και η ηγεσία των Τσάμηδων, μάλλον γνώριζαν ότι από τη σκοπιά του στρατηγού η ενασχόληση με την εκτέλεση των αμάχων της πόλης δεν αποτελούσε προτεραιότητα, θα μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να περάσει και απαρατήρητη ως ένα χαμηλού προφίλ επεισόδιο μέσα στο πλήθος των συγκρουσιακών επεισοδίων στη ζώνη ευθύνης του 22. Σώματος που ξεκινούσε από το Αντίρριο και έφτανε μέχρι τη Βόρειο Ήπειρο. Ειδικά σε μια περίοδο όπου οι εκτελέσεις χιλιάδων Ιταλών αιχμαλώτων αξιωματικών και στρατιωτών στην Κεφαλονιά, την Κέρκυρα και λίγο αργότερα στους Αγίους Σαράντα επισκίαζαν τις συνηθισμένες εκτελέσεις αμάχων στην Ήπειρο.

Σε ό,τι αφορά τις δύο ανακριτικές διαδικασίες που διενεργήθηκαν για τις εκτελέσεις της Παραμυθιάς στη δεκαετία του '60 και του '70 με πρωτοβουλία της γερμανικής δικαιοσύνης, και οι δύο κατέληξαν σε απαλλακτικά βουλεύματα λόγω παραγραφής των αδικημάτων, αφού πρώτα το αδίκημα προσδιορίστηκε από μια πολιτικά κατευθυνόμενη δικαιοσύνη που επιθυμούσε να κλείσει όλες τις ανάλογες εκκρεμείς υποθέσεις, πάνω από 300 τον αριθμό, με κυνικό τρόπο ως αδίκημα που εμπίπτει στις διατάξεις της

παραγραφής. Και όλα αυτά γίνονται μόλις είκοσι χρόνια μετά τις δίκες της Νυρεμβέργης, μέρος των οποίων ήταν και η «υπόθεση 7», δηλαδή η δίκη των ομήρων¹⁹.

Οι αυτοτελείς ανακρίσεις στη μεταπολεμική Γερμανία για την υπόθεση της Παραμυθιάς ξεκίνησαν στα μέσα της δεκαετίας του '60 και είχαν διαφορετικές αφετηρίες. Η πρώτη γίνεται από την εισαγγελία της πόλης Kempten ύστερα από καταγγελία του γερμανού πολίτη Wilhelm Kokott εναντίον του Alfred Hindelang, διοικητή του λόχου διοικήσεως της 631 Μοίρας Ελαφρού Πυροβολικού που ήταν εγκατεστημένη στην περιοχή της Παραμυθιάς το Σεπτέμβριο του 1943. Πρόκειται για τον αξιωματικό που έδωσε τη διαταγή για τη συγκρότηση του εκτελεστικού αποσπάσματος για την εκτέλεση των 49 και που μεταπολεμικά διέπρεπε ως ιδιοκτήτης εργοστασίου παραγωγής τυριού στη Βαυαρία²⁰. Η πρωτοβουλία του Kokott – ο οποίος υπηρετούσε στην προαναφερθείσα μονάδα πυροβολικού το 1943 και ήταν ένας από τους υπαξιωματικούς που πήραν εντολή από τον διοικητή του φυλακίου κοντά στο παλαιό οικοτροφείο, υπολοχαγού Josef Keller, να αναζητήσει τους αγνοούμενους στρατιώτες της περιπόλου ανίχνευσης εδάφους που είχαν εμπλακεί σε ανταλλαγή πυρών με αντάρτες της περιοχής της Σκάλας το πρωινό της 24.9.1943 – να καταγγείλει τον Hindelang, δεν ήταν και τόσο ανιδιοτελής, καθώς από τη μελέτη των καταθέσεων του τελευταίου προκύπτει ότι του είχαν ζητηθεί χρηματικά ποσά προκειμένου να μην καταγγελλθεί η περίπτωση του στη δικαιοσύνη²¹.

Το ενδιαφέρον στην ανάκριση αυτή – η οποία μοιάζει περισσότερο με διαδικασία συγκάλυψης²² του εγκλήματος, παρά αναζήτησης και εντοπισμού των δραστών – είναι ότι κανένας από τους ανακριθέντες, ούτε και ο γνωστός σε αρκετούς Παραμυθιώτες διοικητής του φυλακίου Josef Keller, στη δικαιοδοσία του οποίου ανήκαν τα μέλη του ανιχνευτικού αποσπάσματος που επιχείρησαν να διασχίσουν τη Σκάλα στις 24.9.1943, δεν θυμάται το όνομα του κεντρικού προσώπου στην ιστορία αυτή, δηλαδή το όνομα του φρούραρχου της Παραμυθιάς. Ο φρούραρχος της πόλης, υπολοχαγός Karl Broeker, ανήκε στο λόχο διοικήσεως του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών και ήταν άνθρωπος του Remold. Από το αρχειακό υλικό προκύπτει ότι βρισκόταν σε τηλεφωνική επικοινωνία την περίοδο εκείνη με τις υπηρεσίες πληροφοριών του 22. Σώματος Στρατού, της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών και της Μυστικής Στρατιωτικής Αστυνομίας, δηλαδή με τους προνομιακούς συνομιλητές του Νουρί Ντίνο, που έδρευαν όλες στα Ιωάννινα. Οι υπηρεσίες τον ενημέρωναν και τον προειδοποιούσαν για την περίπτωση του μητροπολίτη Δωρόθεου, ο οποίος βρισκόταν εκείνες τις μέρες στα Ιωάννινα προερχόμενος από την Αθήνα και του οποίου είχε αφαιρεθεί προσωρινά η άδεια διέλευσης για τη μετακίνηση στην Παραμυθιά. Η υπόνοια των υπηρεσιών ήταν ότι ο Δωρόθεος – και εν γένει ο κλήρος – είναι πιθανό να διαθέτει τη βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού – που επίσης μόλις είχε φτάσει στα Ιωάννινα εκείνες τις μέρες - σε ανταρτοκρατούμενες περιοχές, συνεπώς έπρεπε πάντοτε να είναι υπό την άμεση επίβλεψη του φρουραρχείου Παραμυθιάς²³. Το όνομα του Broeker ως φρούραρχου της Παραμυθιάς είναι γνωστό από την υπογραφή του στην αναφορά για τις συλλήψεις που έγιναν στις 18.9.1943 και τις εκτελέσεις των 9 στην αυλή του σχολείου της Παραμυθιάς στις 19.9.1943. Δεν υπάρχει κάποια ένδειξη ότι στο

διάστημα από τις 19.9.1943 μέχρι τις 27.9.1943 που δόθηκε η εντολή για τις συλλήψεις και αποφασίστηκε η εκτέλεση, υπήρξε αλλαγή του φρούραρχου Παραμυθιάς.

Φαίνεται, όμως, ότι εκτός από την αδύνατη μνήμη των γερμανών αξιωματικών και στρατιωτών που υπηρετούσαν εκείνη την εποχή στην Παραμυθιά, η ίδια η εισαγγελική αρχή δεν θεώρησε αναγκαίο να εντοπίσει το όνομα του φρούραρχου της Παραμυθιάς και να τον αναζητήσει για την ανάκριση. Έτσι ο ανακριτής αρκέστηκε να σημειώσει στην έκθεσή του απλά ότι δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί ο φρούραρχος της Παραμυθιάς²⁴. Την ίδια περίοδο είναι πολλοί και πολύ πιο σημαντικοί από τον επιζήσαντα του πολέμου φρούραρχο της Παραμυθιάς που αναζητούνται, υποτίθεται, από τις αρχές της Γερμανίας, αλλά δεν μπορούν να εντοπιστούν. Ορισμένοι μάλιστα από αυτούς βρίσκονται υπό την προστασία των δυτικογερμανικών μυστικών υπηρεσιών, όπως μπορούμε να γνωρίζουμε σήμερα.²⁵

Το δεύτερο που προκαλεί εντύπωση από τη μελέτη των καταθέσεων των μαρτύρων στην υπόθεση της Παραμυθιάς είναι η νομική θεμελίωση του απαλλακτικού βουλεύματος. Σημειώνει στο βούλευμα αυτό ο εισαγγελέας του πρωτοδικείου της πόλης Kempten, ανακριτής Beck, στις 8.7.1965, επικαλούμενος το άρθρο 170, παρ. II του γερμανικού ποινικού κώδικα:

«Τα κίνητρα, ο τρόπος εκτέλεσης και ο σκοπός της πράξης [εκτέλεσης των 49] δεν την προσδιορίζουν ως δολοφονία, αλλά το πολύ ως ανθρωποκτονία. Επειδή ήδη πριν από την μηνυτήρια αναφορά είχε παρέλθει η προθεσμία για την παραγραφή του αδικήματος, η υπόθεση έπρεπε να κλείσει χωρίς περαιτέρω ανακρίσεις εφόσον η ανάκριση δεν οδήγησε σε αποχρώσεις ενδείξεις για το αδίκημα της δολοφονίας»²⁶

Αυτά τα γράφει ένας ανακριτής που δεν κατάφερε - δηλαδή δεν επιθυμούσε - να εντοπίσει ποιος έδωσε τη διαταγή για τη σύλληψη και την εκτέλεση των ομήρων, αν η διαταγή αυτή ήταν γραπτή ή προφορική, πότε δόθηκε, αν μεσολάβησε δικαστική απόφαση πριν την εκτέλεση και αν είχε δοθεί το πράσινο φως από τον διοικητή του Συντάγματος, της Μεραρχίας και του 22. Σώματος για τη βάρβαρη πράξη. Γι αυτό δεν είναι καθόλου περίεργο όταν ο κατηγορούμενος Hindelang, διοικητής του λόχου διοικήσεως της 631 Μοίρας Ελαφρού Πυροβολικού και μέλος των SS, για τον οποίο τουλάχιστον είναι βέβαιο ότι έδωσε την εντολή για τη συγκρότηση του εκτελεστικού αποσπάσματος, απαντά το 1965 στο ερώτημα του ανακριτή κατά πόσον αισθάνεται ενοχή για την πράξη του και κατά πόσον το μέτρο της εκτέλεσης των ομήρων ήταν ορθό, ως εξής:

«Το μέτρο ήταν τότε αναγκαίο για την προστασία του στρατεύματος. Σύμφωνα με το δίκαιο του πολέμου ο φείλει να λάβει όλα τα μέτρα για την ασφάλεια της μονάδας που διοικεί [...]. Σε ό,τι αφορά την ενοχή μου, μπορώ να απαντήσω ξεκάθαρα ότι στην προκειμένη περίπτωση δεν αισθάνομαι ένοχος κάποιας λανθασμένης ενέργειας»²⁷

Η εκτέλεση των 49 της Παραμυθιάς είναι ένα από τα εκατοντάδες εγκλήματα του ναζισμού που συντελέστηκαν στην κατεχόμενη Ήπειρο από το 1941 μέχρι το 1944 και που έμειναν μέχρι σήμερα ατιμώρητα – με εξαίρεση τις ποινές που επιβλήθηκαν ερήμην από ελληνικά δικαστήρια σε Έλληνες πολίτες, Μουσουλμάνους Τσάμηδες, που συμμετείχαν σ' αυτά. Αλλά ο ναζισμός δεν προέκυψε από το υπερπέραν, ούτε παραπέμπει σε μεταφυσική. Τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή ο εθνικοσοσιαλισμός πήρε κρατική υπόσταση, οι μηχανισμοί του ολέθρου δρούσαν ως όργανα του γερμανικού κράτους, εκτελούσαν αμάχους στο όνομα της Γερμανίας. Είναι ακριβώς αυτό που υποχρεώνει το διάδοχο κράτος να πάρει θέση απέναντι στο έγκλημα, να το καταδικάσει ηθικά και να το αποκαταστήσει, στο βαθμό που κάτι τέτοιο είναι εφικτό, νομικά και υλικά. Η Γερμανία της κατοχής δεν έχει καμιά σχέση με τη Γερμανία του σήμερα, τη φίλη και σύμμαχο χώρα, πολύτιμο εταίρο μας στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Το χρέος, όμως, του διάδοchu κράτους να πάρει θέση απέναντι στο έγκλημα σε ηθικό, νομικό και υλικό επίπεδο παραμένει, και μάλιστα ανεξάρτητα από τις συγκυρίες, οικονομικές και άλλες, που διαμορφώνουν παροδικά τη σχέση ανάμεσα στα δύο μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γιατί τα εγκλήματα πολέμου δεν υπόκεινται σε παραγραφή. Και η θέση αυτή δεν συνιστά προσωπική άποψη κάποιου περιθωριακού νομικού, αλλά αποτελεί απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΗΕ και αφορά όχι μόνο τα εγκλήματα πολέμου μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αλλά και εκείνα που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου.

Ο νόμος 3933/1959²⁸ και το ΝΔ 4016/1959²⁹ με τα οποία καταργήθηκε το ίδιο έτος η δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων να εκδικάζουν υποθέσεις Γερμανών εγκληματιών πολέμου για εγκλήματα που διαπράχθηκαν στην κατεχόμενη Ελλάδα, και συνεπώς επέτρεπαν σε γερμανούς εισαγγελείς σαν τον Beck και τον Haager να εκδίδουν απαλλακτικά βουλεύματα σαν αυτά που είδαμε, ίσχυαν ακόμη μέχρι πέρυσι. Καταργήθηκαν 51 χρόνια μετά, με το νόμο 3849/2010³⁰. Τα ελληνικά δικαστήρια μπορούν πλέον, από το 2010 και εξής, να εκδικάζουν τέτοιες υποθέσεις. Για τα θύματα, όπως οι εκτελεσμένοι της Παραμυθιάς και οι οικείοι τους, αυτή η καθυστερημένη αποδέσμευση της ελληνικής πολιτείας από το πνεύμα και τις συνθήκες που επέβαλαν το 1959 την απεμπόληση του εν λόγω δικαιώματος, είναι μια πικρή δικαίωση. Δικαίωση, επειδή η διερεύνηση παρόμοιων υποθέσεων εκ μέρους των αρμόδιων από το 1959 και εξής γερμανικών δικαστηρίων αποδείχθηκε ότι ήταν περισσότερο κρατική προστασία σε πρώην εγκληματίες πολέμου, παρά απόδοση δικαιοσύνης, όπως θα έπρεπε. Πικρή, διότι οι εγκληματίες, έχοντας ένα περιθώριο 67 ετών μετά την τέλεση του εγκλήματος, είναι πολύ πιθανόν να μην κατοικούν πλέον στο κόσμο τούτο που υπάρχουν δικαστήρια, δίκες και τιμωρία. Αν εκείνος στον οποίο μετώκησαν έχει επίσης δικαστήρια, ας ελπίσουμε ότι θα δικαστούν εκεί. Αν όμως δεν έχει, τότε οι συγγενείς των θυμάτων θα μείνουν με την αίσθηση ότι το έγκλημα της Παραμυθιάς έμεινε χωρίς κάθαρση, χωρίς εξιλέωση. Τότε το μόνο που μένει, ως ένα είδος υποκατάστατου της μη απόδοσης ευθυνών, είναι η επιστημονική έρευνα και η αλήθεια για τα γεγονότα που αυτή μπορεί να δώσει. Γιατί η έρευνα – παρότι οι ερευνητές δεν έχουν ούτε τις αρμοδιότητες ούτε την ισχύ των δικαστών - μπορεί να συμβάλει στην αποκάλυψη της αλήθειας, στην πλήρη αναπαράσταση των συμβάντων και στον

εντοπισμό των ιδεών που κρύβονται πίσω από τα συμβάντα. Αυτό είναι το δικό μας χρέος προς τη νέα γενιά της Ελλάδας και της Ευρώπης, τωρινό και μελλοντικό.

Τα εξήντα οκτώ χρόνια που πέρασαν από τον Σεπτέμβριο του 1943 μέχρι σήμερα είναι πολλά. Δεν αλλάζουν όμως τίποτε από το γεγονός ότι στον τόπο αυτό συντελέστηκε εκείνο το πρωινό της 29. Σεπτεμβρίου 1943 ένα έγκλημα. Αυτό είναι και το κεντρικό κίνητρο που μας φέρνει κάθε χρόνο την ίδια μέρα σ' αυτό το χώρο: η εσωτερική ανάγκη να φέρουμε όλοι μαζί, συλλογικά και δημόσια, στη μνήμη μας τη δολοφονία αμάχων από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής και τα εγχώρια όργανά τους και με τον τρόπο αυτό να τιμήσουμε τα θύματα της απάνθρωπης αυτής πράξης, υπογραμμίζοντας ότι δεν θυσιάστηκαν άσκοπα, αλλά υπερασπιζόμενοι αρχές: τις αρχές της ελευθερίας, της αξιοπρέπειας και της πολιτισμικής ταυτότητας της Θεσπρωτίας. Η συμμετοχή μας στο ετήσιο μνημόσυνο υπέρ των ψυχών των θυμάτων στον τόπο της εκτέλεσης αποτελεί το ελάχιστο χρέος μας απέναντι στην ιστορία της πόλης.

Ταυτόχρονα, όμως, η παρουσία μας εδώ είναι και μια ευκαιρία επικοινωνίας γύρω από την κατοχή και την αντίσταση, ειδικά γύρω από την κατοχή και την αντίσταση στη Θεσπρωτία, της οποίας η καρδιά χτυπούσε – όπως ορθά επισημαίνουν στις αξιολογήσεις τους οι ναζί αξιωματικοί και οι μουσουλμάνοι συνεργάτες τους – στην Παραμυθιά. Ειδικά τα τελευταία χρόνια εκδηλώνεται όλο και πιο έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη της κατοχής και της αντίστασης, και η Παραμυθιά δεν ήταν δυνατόν να μείνει εκτός αυτού του ενδιαφέροντος. Στα ήδη υπάρχοντα από το 1944 και μετά βιβλία και άρθρα προστίθενται νέα, όπου επιχειρείται να ριχτεί φως στα γεγονότα της Παραμυθιάς.

Από την άλλη μεριά κάνει εδώ και καιρό τώρα την εμφάνισή του στο προσκήνιο όλο και πιο επιθετικά ένας σωβινιστικός αναθεωρητικός λόγος από ανεπίσημους κύκλους αλλά και από θεσμικούς φορείς – με πρώτη την εκπαίδευση – γειτονικών χωρών, μέσω του οποίου επιχειρείται να εμφανιστούν οι συνεργάτες του Άξονα ως μαχητές της αντίστασης κατά του Άξονα, οι αυτουργοί του εγκλήματος ως θύματα, και τα θύματα ως διώκτες. Αν η προσπάθεια αυτή ξεκινούσε και σταματούσε σε πολιτικά περιθωριακούς ομίλους νοσταλγών της Ξιλια, δεν θα είχε καν νόημα η παραμικρή αναφορά σε αυτή. Όταν όμως ο εθνικιστικός ρεβιζιονισμός γίνεται εργαλείο της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής μιας χώρας που ενδιαφέρεται να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε τα πράγματα γίνονται κάπως πιο σύνθετα. Οι απότομες αλλαγές προσανατολισμού στις ηγετικές ομάδες πρώην κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών χωρών δεν είναι κάτι ασυνήθιστο στην εποχή μας. Όσο εύκολη αποδείχτηκε η αλλαγή ιδεολογίας από πρώην σκληροπυρηνικά στελέχη κομμουνιστικών κομμάτων στην Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια που έγιναν ζηλωτικοί υποστηρικτές της νεοφιλελεύθερης έκδοσης του καπιταλισμού, τόσο πιο πιθανό φαίνεται, χθεσινοί ιδεολογικοί αντίπαλοι του Μαζάρ και του Νουρί Ντίνο να μεταμορφωθούν σε όψιμους υμνητές τους.

Είναι, λοιπόν, σαφές ότι βρισκόμαστε σήμερα εδώ για να τιμήσουμε τη μνήμη των θυμάτων της στυγεράς δολοφονίας σε μια εποχή που αμφισβητείται το νόημα της θυσίας των 49 από διάφορες

πλευρές. Όχι φυσικά ευθέως – η εκτέλεση αυτή καθ' εαυτήν δεν αμφισβητείται, στη χειρότερη περίπτωση απλώς αποσιωπάται. Αλλά πλαγίως, και συγκεκριμένα μέσω της αποδόμησης του *πλαίσιου* εντός του οποίου συντελέστηκε και με τη βοήθεια του οποίου και μόνο αποκτά το νόημά της η εκτέλεση των 49. Η αποδόμηση είχε αρχίσει σε ανύποπτο χρόνο, ήδη στις αρχές της δεκαετίας του '60, και εγκαινιάστηκε επίσημα από τη μεταπολεμική δικαιοσύνη μιας συμμάχου και φίλης χώρας, από την ίδια τη Γερμανία. Έτσι π.χ. στο απαλλακτικό βούλευμα με το οποίο ο εισαγγελέας του Μονάχου Dr. Haager θα κλείσει στις 11.9.1972 την ανάκριση για το ζήτημα της Παραμυθιάς, ανάμεσα στα άλλα αναφέρει:

«Σύμφωνα με το ισχύον διεθνές δίκαιο της εποχής εκείνης η εκτέλεση ομήρων ως μέτρο εξιλέωσης ήταν σύννομη κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι οι εν λόγω προϋποθέσεις, όπως η μη σύλληψη των δραστών, η τήρηση του ανθρωπιστικού ορίου, η χωρική και χρονική συνάφεια μεταξύ του αδικήματος και των ακολουθούντων μέτρων εξιλέωσης, η προέλευση της εντολής για την πράξη από μια μη υποκείμενη αρχή, εξασφαλιζόνταν.[...]. Σύμφωνα με τα παραπάνω η δίωξη των κατηγορουμένων με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας έχει αποκλειστεί ήδη από το 1960, δηλαδή αρκετό χρόνο πριν από την παράδοση του σχετικού επιβαρυντικού υλικού [από τις ελληνικές αρχές] στη γερμανική πρεσβεία στην Αθήνα»³¹

Το ίδιο είχε κάνει μερικά χρόνια πριν, όπως είδαμε, ο συνάδελφός του από την εισαγγελία του Kempten, Beck, όταν στο επίσης απαλλακτικό βούλευμα για την εκτέλεση των 49 θα υπαγάγει την πράξη στην κατηγορία της ανθρωποκτονίας, ώστε να εφαρμοστούν οι διατάξεις περί παραγραφής. Αυτή ήταν η βασική μέθοδος βάσει της οποίας η μεταπολεμική γερμανική δικαιοσύνη προστάτεψε όλους ανεξαιρέτως τους γερμανούς αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτες που είχαν εμπλακεί κατά τη διάρκεια της κατοχής στην Ελλάδα σε εγκλήματα πολέμου. Από τους 991 γερμανούς δράστες που είχε εντοπίσει μέχρι το 1948 το Ελληνικό Εθνικό Γραφείο Εγκλημάτων Πολέμου ως υπόπτους για εγκλήματα πολέμου κατά τη διάρκεια της κατοχής³², η γερμανική δικαιοσύνη, που με ελληνικό νόμο του 1959 κατέστη από το Νοέμβριο του έτους εκείνου μέχρι το 2010 αρμόδια για την εκδίκαση των υποθέσεων, ουδείς προσήχθη σε δίκη και ουδείς καταδικάστηκε.

Είναι, βεβαίως, γνωστό ότι η ανασυγκρότηση του μεταπολεμικού γερμανικού κράτους, έγινε σε γενικές γραμμές με το ίδιο υλικό, συμπεριλαμβανομένου του δικαστικού κλάδου, και ότι ουκ ολίγοι λειτουργοί της δικαιοσύνης στη Δυτική Γερμανία υπήρξαν ενεργοί λειτουργοί της στρατιωτικής δικαιοσύνης της Βέρμαχτ.³³ Ιδωμένα από αυτή τη σκοπιά τα απαλλακτικά βουλευμάτα των Beck και Haager δεν πρέπει να εκπλήσσουν. Δεν παύουν, ωστόσο, να συνιστούν ύβρι και ασέβεια προς τη μνήμη των δολοφονηθέντων. Ύβρι και ασέβεια, βεβαίως, που η ελληνική πολιτεία δυστυχώς επέτρεψε να εκδηλωθούν με την πολιτική κατευνασμού που, ύστερα από αφόρητες εξωτερικές πιέσεις, εγκαινίασε από τη δεκαετία του 50 και μετά απέναντι στα ναζιστικά εγκλήματα και για πολλά χρόνια συνέχισε να

επιδεικνύει, αρνούμενη σε ελληνικά δικαστήρια τη δικαιοδοσία να εκδικάζουν εγκλήματα πολέμου τα οποία – ας το επισημάνουμε – δεν έχουν παραγραφεί με βάση το διεθνές δίκαιο. Αν οι δυνάμεις αποδόμησης της πραγματικής σημασίας της εκτέλεσης των 49 εργάζονται ήδη επί δεκαετίες για μια εναλλακτική, ψευδή, νοηματοδότηση του γεγονότος, εμείς έχουμε χρέος να κάνουμε το αντίθετο: να επιμένουμε κάθε χρόνο στο πραγματικό νόημα της θυσίας.

Αγαπητοί συμπολίτες,

Είμαστε εδώ σήμερα για να υπερασπιστούμε την πραγματική νοηματοδότηση της θυσίας των 49 πολιτών της Παραμυθιάς. Μια νοηματοδότηση που άρχισε να αμφισβητείται ήδη από τη δεκαετία του '50, δειλά στην αρχή, αλλά αργότερα όλο και πιο έντονα, από το ίδιο το διάδοχο κράτος της ναζιστικής Γερμανίας. Είμαστε εδώ για να διαψεύσουμε φωνές σαν εκείνη του πρέσβη της ίδιας χώρας στην Ελλάδα το 1960, ο οποίος αναφερόμενος στο ζήτημα των γερμανικών αποζημιώσεων δεν δίστασε να συμβουλέψει την προϊσταμένη του αρχή ως εξής:

«Οι Έλληνες γνωρίζουν ότι ο πόλεμος είναι σκληρός και απαίσιος, αλλά μετά τον πόλεμο το ξεχνούν. Όμως το ξαναθυμούνται ευχαρίστως, όταν μπορούν με αυτό να αποσπάσουν υλικά οφέλη»³⁴

Γιατί βλέπουμε με ανησυχία τον τελευταίο καιρό αξιωματούχοι και δημόσια πρόσωπα της σύγχρονης δημοκρατικής Γερμανίας να επαναλαμβάνουν, ενδεχομένως με κομπόζες διατυπώσεις, την ίδια σκέψη, το ίδιο πνεύμα. Αυτό δεν είναι καλός οίονος για την Ευρώπη και καθόλου καλός οδηγός για τη διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς της Ευρώπης στην ειρήνη. Καμιά οικονομική συγκυρία ή εξάρτηση δεν μπορεί να υπονομεύσει το νόημα της θυσίας των θυμάτων από τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Έχουμε χρέος να υπενθυμίζουμε διαρκώς, διότι φαίνεται πως κάποιοι επιδιώκουν να ξεχαστεί, ότι η εκτέλεση των 49 στην Παραμυθιά, το αιματοκύλισμα στη Μουσιωτίτσα, στο Κομμένο, στα Πέντε Πηγάδια, τους Λυγγιάδες, το Φανάρι, στα Καλάβρυτα, στο Δίστομο, στη Μεγαλόπολη, στο Αλεποχώρι, στην Καισαριανή, στο Δομένικο, στην Κλεισούρα, στο Μεσόβουνο, στο Χορτιάτη, στα Ανώγεια, στην Κάνδανο και σε εκατοντάδες άλλες μαρτυρικές τοποθεσίες στην Ελλάδα, οι συλλήψεις και οι θανατώσεις των Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης, των Αθηνών, των Ιωαννίνων, της Κέρκυρας, της Άρτας, της Πρέβεζας, του Διδυμότειχου, της Κομοτηνής, της Καβάλας, της Ξάνθης, των Χανίων, της Ρόδου, της Κω και άλλων ελληνικών πόλεων δεν ήταν πόλεμος, ο οποίος βεβαίως θα συμφωνήσουμε όλοι ότι είναι πάντα σκληρός. Ήταν εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διαπράχθηκαν στο όνομα μιας ευρωπαϊκής χώρας, τη διοίκηση της οποίας είχε αναλάβει όχι με πραξικόπημα αλλά με εκλογές μια επικίνδυνη και εγκληματική πολιτική παράταξη, το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα, καρπός του οποίου ήταν το ναζιστικό κράτος. Και δεν πρέπει να ξεχνούμε κ. Πρέσβη ότι ο γερμανικός λαός απαλλάχθηκε από το καθεστώς αυτό και κέρδισε την ελευθερία του με τη βοήθεια των συμμάχων, με τη θυσία δεκάδων χιλιάδων ζώων Ελλήνων πολιτών.

Το έγκλημα της Παραμυθιάς, όπως οι εκατοντάδες άλλων εγκλημάτων στην κατεχόμενη Ελλάδα, έμεινε έγκλημα χωρίς τιμωρία. Γιατί όταν διπλωμάτες της χώρας που κληρονόμησε τη διαχείριση των ερειπίων του ναζισμού σκέφτονταν δημόσια με τον τρόπο που είδαμε, τότε οι δικαστές της ίδιας χώρας δεν είχαν λόγο να μην βαφτίζουν τη δολοφονία «ανθρωποκτονία», προκειμένου το έγκλημα θα θεωρηθεί ότι έχει παραγραφεί. Αυτό ακριβώς έγινε με την περίπτωση της Παραμυθιάς. Βεβαίως ακόμη και αν οι Γερμανοί ανακριτές είχαν εντοπίσει τους αξιωματικούς που έδωσαν τη συγκεκριμένη εντολή της σύλληψης και της εκτέλεσης των ομήρων, αυτοί δεν θα είχαν πιθανότατα καμία επίπτωση, εφόσον η γενική «γραμμή» ήταν να υπαχθεί το έγκλημα πολέμου στην κατηγορία της ανθρωποκτονίας. Δεν εντοπίστηκαν οι υπαίτιοι, όχι τόσο για να προστατευθούν από ενδεχόμενη δίκη και καταδίκη - τέτοια δίκη και καταδίκη δεν υπήρξε ποτέ στη Γερμανία για κανένα από τα ελληνικά ολοκαυτώματα - αλλά για να μην ενοχληθούν με δυσμενή δημοσιεύματα και για να μην «ταλαιπωρηθούν» οι χθεσινοί δράστες που είχαν ανελιχθεί μεταπολεμικά σε υψηλά δημόσια αξιώματα. Ένας από αυτούς, το κεντρικό πρόσωπο στην υπόθεση της Παραμυθιάς, ο πολυγραφότατος συντάκτης εγχειριδίων για την εκπαίδευση της ναζιστικής νεολαίας³⁵, στενός φίλος του Νουρί και του Ρετζέπ Ντίνιο και προσωπικός φιλοξενούμενός τους στην Κωνσταντινούπολη και τη Μαγνησία της Τουρκίας στη δεκαετία του 60³⁶, ένας από τους πιο σκληρούς φανατικούς εθνικοσοσιαλιστές αξιωματικούς της Βέρμαχτ, ο συνταγματάρχης Josef Remold, θα καταλάβει μετά την επιστροφή του από την αιχμαλωσία στη Ρωσία³⁷ τη θέση του Διοικητή της Άμεσης Δράσης του Μονάχου³⁸. Και ενοχλητικά δημοσιεύματα από τον κριτικό γερμανικό τύπο στη Γερμανία εκείνης της εποχής για ναζί αξιωματικούς υπήρξαν, όπως υπάρχουν και σήμερα. Γιατί εκτός από τους γερμανούς διπλωμάτες και τους δικαστές τύπου Seelos, Beck και Haager, υπάρχει και μια άλλη Γερμανία. Υπήρχαν και υπάρχουν εκείνοι που αναγνωρίζουν την πραγματική διάσταση της πράξης και την καταδικάζουν απερίφραστα ως δολοφονία με κρατική εντολή. Είμαστε εδώ σήμερα μαζί με όλους αυτούς για να επιβεβαιώσουμε τη θέση μας απέναντι στην απεχθή πράξη της εκτέλεσης των 49 αμάχων ως προϊόν συνεργασίας γερμανών στρατιωτικών που δρούσαν εν ονόματι της ναζιστικής Γερμανίας, και Τσάμηδων συνεργατών τους που δρούσαν εν ονόματι της Μεγάλης Αλβανίας. Ενώνουμε μαζί με αυτούς τη φωνή μας για να πούμε ότι η εκτέλεση των 49 δεν ήταν ατύχημα, ούτε απλώς ανθρωποκτονία. Ήταν καθαρή δολοφονία, «*plain murder*», όπως ορθά αποφάνθηκε το διεθνές δικαστήριο της Νυρεμβέργης για τις περιπτώσεις εκτελέσεων ομήρων από τα στρατεύματα κατοχής³⁹. Οι οικονομικές υποχρεώσεις της σημερινής Γερμανίας για το έγκλημα αυτό είναι ένα ζήτημα ανοιχτό, αλλά είναι άλλης τάξεως ζήτημα. Δεν είμαστε εδώ σήμερα για να απαιτήσουμε αποζημιώσεις. Υπάρχουν καταλληλότεροι χώροι όπου τίθενται και πρέπει να τίθενται παρόμοια ζητήματα. Κάνουμε ένα μνημόσυνο ειρήνης, επιβεβαιώνουμε την πραγματική διάσταση της εκτέλεσης των 49 αμάχων της πόλης και των εκατοντάδων άλλων αμάχων της Θεσπρωτίας ως εγκλημάτων πολέμου, ως ορόσημου για την ηθική και πολιτική παιδεία της νέας γενιάς, ως βασικού συστατικού της αγωγής για την ειρήνη.

Για τις γενιές μετά τον Σεπτέμβρη του 1943 η εκτέλεση των 49 είναι σύμβολο για βασικές αξίες αλλά και αφορμή για προβληματισμό. Φέρνουμε κάθε χρόνο τη μέρα αυτή στη μνήμη μας τους δολοφονημένους συμπατριώτες, μεταξύ των άλλων και για να τονίσουμε την ανάγκη διαπαιδαγώγησης της νέας γενιάς στην ειρήνη και τη συνεργασία των λαών της Ευρώπης και όλου του κόσμου. Το μνημόσυνο αυτό μας δίνει όμως και μια ευκαιρία να προβληματιστούμε γύρω από το νόημα της Ευρώπης, για το ποια Ευρώπη οραματιζόμαστε. Γιατί για Ευρώπη έκανε λόγο και ο αρχηγός των κατοχικών δυνάμεων που οργάνωσαν την εκτέλεση των 49, ο Αδόλφος Χίτλερ. «Νέα Ευρώπη» ήταν, άλλωστε, ο τίτλος καθεστωτικής εφημερίδας στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια της κατοχής, η οποία προπαγάνδιζε μια νέα Ευρώπη υπό ναζιστική κυριαρχία. Ο Χίτλερ ήταν σαφής. Ήθελε μια εθνικοσοσιαλιστική Ευρώπη με ανώτερους και κατώτερους λαούς, με Άριους που θα διοικούν και παρακατιανούς που θα εργάζονται, και βεβαίως μια Ευρώπη χωρίς Εβραίους, Τσιγγάνους και ανάπηρους. Αυτοί που στάθηκαν απέναντι στον Χίτλερ, ποιον κόσμο άραγε οραματίζονταν; Ποια Ευρώπη μας δείχνουν με την πράξη τους οι 49; Μια Ευρώπη μήπως της τεχνικής αποτελεσματικότητας, της καταναλωτικής ευπρέπειας και της πνευματικής στείρωσης; Μια Ευρώπη που δεν έχει τη δύναμη να δει τον άνθρωπο και τις ανάγκες του, αλλά ενδιαφέρεται για το σύστημα και τους στατιστικούς του δείκτες; Μια Ευρώπη του αδυσώπητου ανταγωνισμού των εθνικών οικονομιών με εξ αρχής κερδισμένους και εξ αρχής χαμένους Ευρωπαίους, με Ευρωπαίους που ζουν με αξιοπρέπεια και Ευρωπαίους που ζουν εξαθλιωμένοι; Μια Ευρώπη του τζόγου, όπου κάποιοι λίγοι αποκτούν αμύθητα πλούτη χωρίς να προσφέρουν τίποτε στην κοινωνία, και όπου πολλά εκατομμύρια πολιτών βρίσκονται στο οικονομικό περιθώριο παρότι εργάζονται ή είναι διατεθειμένοι να εργαστούν, αλλά δεν βρίσκουν εργασία; Οι 49 και μαζί τους οι δεκάδες χιλιάδες εκτελεσμένοι της κατεχόμενης Ελλάδας, θύματα της φασιστικής και της ναζιστικής θηριωδίας, έβαλαν με την ίδια τους τη ζωή το δικό τους λιθαράκι για την οικοδόμηση μιας ουμανιστικής Ευρώπης, μιας Ευρώπης που πιστεύει στον άνθρωπο, και όχι στην ισχύ και στο χρήμα, ως υπέρτατη αξία. Ο στόχος αυτός όχι μόνο δεν έχει ακόμη επιτευχθεί, αλλά κινδυνεύουμε να τον υποκαταστήσουμε με άλλους που δεν αξίζει να τους επιδιώκει κανείς. Το χρέος μας απέναντι στους 49 είναι να μην επιτρέψουμε την αλλοίωση αυτού του στόχου και να συνεχίσουμε μέσα από τη συνεργασία των κυβερνήσεων και των λαών την προσπάθεια για την πραγμάτωσή του.

Ας είναι αιωνία η μνήμη τους.

Βιβλιογραφία

- Breyer, W. (2003). Dr. Max Merten – ein Militärbeamter der deutschen Wehrmacht im Spannungsfeld zwischen Legende und Wahrheit. Universität München, diss.
- Droulia, L., H. Fleischer (Hrsg.): Von Lidice bis Kalavryta: Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg. Berlin, Metropol Verlag
- Frei, N. (Hrsg.) (2001). Karrieren in Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945. Frankfurt a. M., Campus Verlag.
- Γκότοβος, Α. (2007). Η Παραμυθιά στο στόχαστρο. Νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του '43. Παραμυθιά, Φιλοπρόοδος Όμιλος Παραμυθιάς.
- Gotovos, A. (2009). Die Besatzerfahrung im Unterricht zum Aufbau eines friedlichen Europas: Das Beispiel Moussiotitsa. In: Walter Bachsteffel/Sylvia Löser (Hrsg.) Erinnerung für eine gemeinsame Zukunft. Paramythia, 2009, σελ. 33-64.
- Loth, W., B.-A. Rusinek (Hrsg.) (1998). Verwandlungspolitik: NS-Eliten in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft. Frankfurt a. M., Campus.
- Meyer, H. F. (1999). Kommeno. Erzählende Rekonstruktion eines Wehrmachtsverbrechens in Griechenland. Köln, Romiosini Verlag.
- Fleischer, H., D. Konstantinakou (Hrsg.) (2006). Ad calendas graecas? Griechenland und die Wiedergutmachung. In: Hockerts, H.G., C. Moisel, Th. Einstel (Hrsg.): Grenzen der Wiedergutmachung. Die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa. Göttingen, Wallstein.
- McDonald, G. (200). Substantive and procedural aspects of international criminal law: the experience of international and national courts 2,1. Documents and cases; 1. Kluwer Law International, The Hague.
- Meyer, H. F. (2002). Von Wien nach Kalavryta. Die blutige Spur der 117. Jäger-Division durch Serbien und Griechenland. Mannheim, Bibliopolis.
- Meyer, H. F. (2008). Blutiges Edelweiss: die 1. Gebirgs-Division im Zweiten Weltkrieg. Links Verlag, Berlin.
- Poepel, H. (1998). Die Soldaten der Wehrmacht. München, Herbig Verlag.
- Remold, J. (1933). Handbuch für die Hitlerjugend. I Teil. Dissen vor München, Huber Verlag.
- Remold, J. (1934). Handbuch für die Hitlerjugend. II Teil. Dissen vor München, Huber Verlag.
- Remold, J. (1939). Geländeaufgaben für die Hitler-Jugend. Gerhard Stalling Verlag, Oldenburg i. O./Berlin.
- Remold, J. (1963). Erlebtes und Erschautes aus sowjetischer Gefangenschaft. München, Olzog Verlag.
- Remold, J. (1972). Erlebte Türkei und ein Flug nach Ägypten. Verlag Bierehoven.
- Rondholz, E. (1999). Rechtsfindung oder Täterschutz? Die deutsche Justiz und die „Bewältigung“ des Besatzungsterrors in Griechenland. In: Droulia, L., H. Fleischer (Hrsg.): Von Lidice bis Kalavryta: Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg. Berlin, Metropol Verlag, S. 225-291.

Rondholz, E. (2011). Griechenland: Ein Länderporträt. Berlin, Links Verlag.

Schreiber, G. (1996). Deutsche Kriegsverbrechen in Italien: Täter, Opfer, Strafverfolgung. Beck Verlag, München

Ueberschär, G. R. (2003). Orte des Grauens: Verbrechen im Zweiten Weltkrieg. Primus Verlag, Darmstadt.

Xylander, von M. (1989). Die deutsche Besatzungsherrschaft auf Kreta, 1941-1945. Rombach Verlag, Freiburg.

¹ Το παρόν κείμενο αποτελεί εμπλουτισμένη μορφή της ομιλίας του συγγραφέα στις 29.9.2011 στην Παραμυθιά, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων μνήμης για την εκτέλεση των 49 αμάχων πολιτών της πόλης από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής και τους συνεργάτες τους στις 29.9.1943.

² Στις 10.9.1943 ο στρατηγός Lanz γνωστοποιεί στον πληθυσμό της Ηπείρου και της Δυτικής Ελλάδας ότι μετά τον αποπλισμό των Ιταλών ισχύουν νέοι κανόνες τους οποίους θέτει πλέον η αρμόδια γερμανική στρατιωτική αρχή. Ένας από αυτούς είναι και η εκτέλεση δέκα Ελλήνων σε περίπτωση θανάτου ή τραυματισμού ενός Γερμανού στρατιώτη.

³ Στις 13.9.1943 η 1. Μεραρχία εκδίδει ειδική οδηγία σύμφωνα με την οποία «*um die fortgesetzten Überfälle auf Wehrmachtsskolonen und Wehrmachtangehörige energisch entgegenzutreten, wird befohlen, dass ab 20.8.43 für jeden durch Banden oder Zivilisten getöteten oder verletzten deutschen Soldaten 10 Griechen aus allen Bevölkerungsschichten zu erschiessen sind. Dieser Befehl muss zur Erreichung einer abschreckenden Wirkung mit aller Konsequenz durchgeführt werden*». Βλ. Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 229.

⁴ Bundesarchiv Militaerarchiv Freiburg, <http://www.bundesarchiv.de/bundesarchiv/dienstorte/freiburg/index.html.de>

⁵ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 230.

⁶ Βλ. Γκότοβος 2007.

⁷ Πρόκειται για τη γνωστή διαταγή της 7.12.1941 του Αρχηγείου των Ενόπλων Δυνάμεων της Γερμανίας με την οποία εξειδικεύεται προηγούμενη οδηγία του Χίτλερ για την αντιμετώπιση της αντίστασης στις κατεχόμενες περιοχές. Βλ. BA-MA Freiburg, RW 4/721. Στις 16.12.1942 εκδίδεται η επίσης γνωστή διαταγή για την αντιμετώπιση των «συμμοριών» ('Bandenbefehl'), στην οποία το γερμανικό Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων επιτρέπει την εκτέλεση όχι μόνον αμάχων ανδρών, αλλά και παιδιών και γυναικών στα πλαίσια των μέτρων αντιποίνων. Η ίδια διαταγή επίσης απαλλάσσει τους δράστες από πιθανές δικαστικές περιπέτειες, προστατεύοντας εξ αρχής τους εγκληματίες από ενδεχόμενες ποινές: "*Wenn dieser Kampf gegen die Banden sowohl im Osten wie auf dem Balkan nicht mit den allerbrutalsten Mitteln geführt wird, so reichen in absehbarer Zeit die verfügbaren Mittel nicht mehr aus, um dieser Pest Herr zu werden. Die Truppe ist daher berechtigt, in diesem Kampf auch gegen Frauen und Kinder jedes Mittel anzuwenden, wenn es nur zum Erfolg führt.[...] Kein in der Bandenbekämpfung eingesetzter Deutscher Soldat darf wegen seines Verhaltens im Kampf gegen die Banden und ihre Mitläufer disziplinarisch oder kriegsgerichtlich zur Rechenschaft gezogen werden.*" Βλ. Rondholz 2011: 24.

⁸ Στην κατάθεση που δίνει ο στρατηγός Ζέρβας στα πλαίσια της προκαταρκτικής έρευνας του Εθνικού Συμβουλίου Εγκλημάτων Πολέμου για τα εγκλήματα των δυνάμεων κατοχής στην Ήπειρο και ειδικά στη Θεσπρωτία στις 8.5.1947 θα σημειώσει ότι πολλές από τις εντολές των γερμανών αξιωματικών για εκτελέσεις αμάχων δίνονταν προφορικά, για να μην αφήνουν γραφειοκρατικά ίχνη τα εν λόγω εγκλήματα. Βλ. Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 115.

⁹ Βλ. BA-MA Freiburg, RH 28-1/115.

¹⁰ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235, σελ. 136.

¹¹ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 73.

¹² Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235, σελ. 136.

¹³ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235, σελ. 110.

¹⁴ Με την απόφασή του 344/23.5.1946 το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων στα Ιωάννινα καταδίκασε ερήμην μια σειρά από Έλληνες πολίτες της περιόδου της κατοχής οι οποίοι κρίθηκαν ένοχοι για τη συμμετοχή σε εγκλήματα εναντίον της ζωής, της τιμής και της περιουσίας συμπατριωτών τους και για εγκλήματα εσχάτης προδοσίας.

¹⁵ Η πολιτική αντιποίνων της γερμανικής στρατιωτικής δύναμης στην Ελλάδα ήταν συστηματική και εκτεταμένη. Βασίζόταν στο δόγμα της παράλυσης των ανταρτικών κινήσεων μέσω της πρόκλησης της μέγιστης δυνατής βλάβης στους αμάχους. Βλ. Xylander 1989, Droulia/Fleischer 1999, Meyer 1999, 2002, Ueberschär 2003, 2008, Gotovos 2009, Rondholz 2011.

¹⁶ Βλ. Poeppel/von Hase 1998.

¹⁷ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235, Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234.

¹⁸ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235.

¹⁹ Η δίκη αυτή αφορούσε τη δικαστική διερεύνηση των εκτελέσεων αμάχων που χρησιμοποιούνται ως όμηροι για τον «συνετισμό» των πληθυσμών στις κατεχόμενες χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης, προκειμένου να μην στηρίζουν το αντίρτικο κίνημα.

²⁰ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 236.

²¹ Ο Kokott, ένας υπαξιωματικός του λόχου διοικήσεως της 631 Μοίρας Πυροβολικού φαίνεται ότι γνωρίζει αρκετά για την εκτέλεση των 49 και πάντως γνωρίζει ότι ο τότε διοικητής του εμπλέκεται στην υπόθεση αυτή. Ήδη από το 1949 επιχειρεί να αξιοποιήσει δεόντως την γνώση του αυτή, ζητώντας χρηματικά ποσά από τον διοικητή του με τη μορφή δανείων. Η τελευταία του σχετική επιστολή προς τον Hindelang γράφεται στις 2.2.1958, σε μια εποχή που η σύλληψη και η φυλάκιση

του Max Merten, συμβούλου στρατιωτικής διοίκησης της κατεχόμενης Θεσσαλονίκης και υπευθύνου για τις συλλήψεις και τις εκτοπίσεις των Εβραίων της πόλης αυτής στα στρατόπεδα θανάτου του Auschwitz-Birkenau, προκαλεί σάλο σε Γερμανία και Ελλάδα και δοκιμάζει σοβαρά τις ελληνογερμανικές σχέσεις. Ο Merten δικάστηκε από ελληνικό δικαστήριο το 1959 και καταδικάστηκε σε κάθειρξη 25 ετών. Ωστόσο κατ' εφαρμογήν ειδικά για την περίπτωση του ψηφισμένου νόμου εκδόθηκε μετά την επιβολή της ποινής στη Γερμανία για να διερευνηθεί η υπόθεσή του από τη γερμανική δικαιοσύνη. Η διερεύνηση αυτή κατέληξε στην αθώωσή του. Βλ. http://hcc.haifa.ac.il/Departments/greece/events/holocaust_greece/Samuel_Hassid.pdf, http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=968376908&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=968376908.pdf.

²² Κριτική στη μεταπολεμική δικαιοσύνη για τους χειρισμούς της σχετικά με την απόδοση δικαιοσύνης για εγκλήματα πολέμου έχει ασκηθεί για το σύνολο των περιπτώσεων των εγκληματιών πολέμου που έδρασαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κατοχής. Βλ. Rondholz,

²³ Λίγες μέρες πριν από την εκτέλεση των αμάχων της Παραμυθιάς ο υπεύθυνος του 2^{ου} γραφείου της 1. Μεραρχίας, Dr. Rothfuchs, ενημερώνει τον φρούραρχο της Παραμυθιάς για την επικείμενη άφιξη του νέου μητροπολίτη (Δωρόθεου) με φορτίο τροφίμων του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και του δίνει οδηγίες για συνεχή παρακολούθηση όλων των κινήσεων του μητροπολίτη, καθώς ο κλήρος – γράφει ο Rothfuchs – «δεν έχει δώσει μέχρι σήμερα δείγματα αφοσίωσης στη γερμανική αρχή». Σε γενικές γραμμές η εκτίμηση του Rothfuchs ήταν ρεαλιστική, παρά τις συνηθισμένες σε υπηρεσίες αυτού του τύπου υπερβολές και υπερεκτιμήσεις των κινδύνων. Γι αυτό και σε συνεργασία με ένα άλλο πρόσωπο του οποίου την υπογραφή συναντά κανείς πολύ συχνά στα αρχεία της Μεραρχίας, και συγκεκριμένα με τον Διευθυντή της Μυστικής Στρατιωτικής Αστυνομίας στα Ιωάννινα και υπεύθυνο για ζητήματα κατασκοπείας και καταπολέμησης ανταρτών σε όλη τη ζώνη επιχειρήσεων του 22. Σώματος Στρατού Paul Haertel, δεν θα επιτρέψει στον νέο επίσκοπο της Παραμυθιάς Δωρόθεο να ταξιδέψει από τα Ιωάννινα στην Παραμυθιά τις κρίσιμες μέρες. Ο ίδιος ο Δωρόθεος ήταν άγνωστος στη γερμανική διοίκηση των Ιωαννίνων, συνεπώς η επιρροή του αναφορικά με τη δυνατότητα αποτροπής της εκτέλεσης, ακόμη και αν βρισκόταν στην Παραμυθιά νωρίτερα, δεν πρέπει να υπερεκτιμάται. Ούτε υπάρχει, άλλωστε, τέτοια νύξη στα γερμανικά αρχεία σε ό,τι αφορά το κίνητρο της αφαίρεσης εκ μέρους της Μυστικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (GFP) της άδειας διέλευσης για το ταξίδι του στην Παραμυθιά. Θα μπορούσε όμως κανείς να κάνει την υπόθεση ότι ο φρούραρχος της Παραμυθιάς δεν πήρε μόνος του την πρωτοβουλία να διατάξει την εκτέλεση των ομήρων και ότι είχε ενημερώσει την προϊστάμενη αρχή (99. Σύνταγμα, 1. Μεραρχία) για το θέμα αυτό. Ο μόνος που είχε κάποια περιθώρια παρέμβασης στη διοίκηση ήταν ο επίσκοπος Ιωαννίνων Σπυρίδων, και αυτός που θα μπορούσε να ενημερώσει τον Σπυρίδωνα για το τι συμβαίνει στην Παραμυθιά, ότι δηλαδή επίκειται η εκτέλεση των ομήρων, ήταν ο Δωρόθεος, αν βρισκόταν στην Παραμυθιά τη Δευτέρα ή την Τρίτη, 28.9.1943. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι μομφές εναντίον του Δωρόθεου ότι ολιγόρησε και δεν μερίμνησε να βρίσκεται στην Παραμυθιά πριν την εκτέλεση των 49, μάλλον δεν έχουν βάση. Όσοι τις διατύπωσαν πιθανώς δεν γνώριζαν ότι ο δεσπότης εμποδίστηκε να μετακινηθεί εγκαίρως την Παραμυθιά και ότι ακόμη και αν ήταν εκεί πριν την εκτέλεση, είναι αμφίβολο αν είχε την ισχύ να αποτρέψει μια προγραμματισμένη πράξη με πολιτικό επί της ουσίας χαρακτήρα. Πρέπει να θεωρείται βέβαιο ότι η εκτέλεση των 49 αμάχων έγινε με την οργανωτική στήριξη μεσαίων στελεχών των υπηρεσιών της Βέρμαχτ σε μια συγκυρία που η γερμανική διοίκηση της περιοχής είχε πολύ διαφορετικές φροντίδες με την καταστολή της ιταλικής αποστασίας στην Κεφαλονιά, την Κέρκυρα και την Αλβανία.

²⁴ Βλ. Zentrale Stelle Ludwigsburg, Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 266.

²⁵ Βλ. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13509402.html>, <http://www.sueddeutsche.de/kultur/ns-kriegsverbrecher-vom-gas-moerder-zum-mittelstaendischen-unternehmer-1.1149041-2>

²⁶ Βλ. Γκότοβος 2007, σελ. 23.

²⁷ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17234, σελ. 248.

²⁸ Ο νόμος αυτός φέρει τίτλο «Περί αναστολής διώξεως εγκληματιών πολέμου» και περιλαμβάνει μόνον ένα άρθρο με τρεις παραγράφους. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο «*Αρξάμενης της διώξεως Γερμανών υπηκόων, φερομένων ως εγκληματιών πολέμου, υπό των δικαστικών αρχών της Χώρας αυτών, αναστέλλεται η δίωξις εν Ελλάδι, αντίγραφα δε των δικογραφιών παραδίδονται εις τας οικείας δικαστικές αρχάς δια την περαιτέρω υπ' αυτών δίωξιν, εξαιρουμένων των περιπτώσεων, δια τας οποίας οι κατηγορούμενοι κρατούνται εν Ελλάδι και έχουσι κατ' αυτών εκδοθεί παρ' ελληνικών δικαστικών συμβουλίων μέχρι της ισχύος του παρόντος παραπεμπτικά βουλευματα, περί των έχουσιν εφαρμογήν τα άρθρα 22 και 23 του νόμου 2058 του 1952*». Σύμφωνα με την δεύτερη παράγραφο, «*Η ως άνω αναστολή επέρχεται αυτοδικαίως και χωρίς να απαιτείται απόφασις Δικαστηρίου τινος ή Συμβουλίου, ευθύς ως δηλωθη εκ μέρους της Γερμανικής Κυβερνήσεως προς την Ελληνικήν ότι ήρξιεν η δίωξις υπό των οικείων δικαστικών αρχών*». ΦΕΚ 31 Α', 19.2.1959.

²⁹ ΦΕΚ 237, τ. Α', 3.11.1959.

³⁰ ΦΕΚ 80, τ. Α, 26.5.2010. Με το εν λόγω Νομοθετικό Διάταγμα η τότε ελληνική κυβέρνηση Καραμανλή ουσιαστικά επιτρέπει στον μοναδικό Γερμανό υπήκοο για τον οποίο έχουν εφαρμογή οι διατάξεις που περιλαμβάνονται σε αυτό, να «αμνηστευθεί», χωρίς να αναφέρεται πούθενά η λέξη «αμνήστευση». Πράγματι, ο Max Merten ο οποίος μερικούς μήνες πριν έχει καταδικαστεί από ελληνικό δικαστήριο σε πολυετή κάθειρξη, διακόπτει με το νόμο αυτό την έκτιση της ποινής στην Ελλάδα και μεταφέρεται στη Γερμανία για να δικαστεί εκεί εκ νέου. Η νέα δικαστική διερεύνηση στην πατρίδα του (Δυτικό Βερολίνο) θα τον απαλλάξει από όλες τις κατηγορίες. Οι κατηγορίες που είχαν απαγγελθεί εναντίον του αφορούσαν την εμπλοκή υπό την ιδιότητά του ως στρατιωτικού συμβούλου πολιτικής διοίκησης της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια της κατοχής στη σύλληψη και μεταφορά των Ελλήνων Εβραίων της πόλης αυτής στο στρατόπεδο εξόντωσης Auschwitz-Birkenau.

³¹ Zentrale Stelle Ludwigsburg, B 162/17235, σελ. 111.

³² Rondholz 1999.

³³ Βλ. <http://landauerjustiz.wordpress.com/justiz-braunbuch-auszug/>

³⁴ Πρόκειται για τον Gerhard Seelos. Βλ. Fleischer/Konstantinakou 2006:375

³⁵ Remold 1933, 1934, 1939.

³⁶ Remold 1972:56 ff.

³⁷ Remold 1963.

³⁸ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-42853993.html>

³⁹ Στις δίκες της Νυρεμβέργης, και συγκεκριμένα στη λεγόμενη «υπόθεση των ομήρων», το ζήτημα της νομιμότητας των αντιποίνων στα πλαίσια του δικαίου του πολέμου είχε τεθεί και ξεκαθαριστεί. Σύμφωνα με το δικαστήριο, οι διαταγές για τα αντίποινα ήταν αντίθετες με τις ισχύουσες τότε συμβάσεις του διεθνούς δικαίου και συνεπώς συνιστούσαν εγκλήματα πολέμου. Ήδη όμως μέσα στη δεκαετία του '50, και πιο συστηματικά στη δεκαετία του '60, η γερμανική δικαιοσύνη υιοθετεί διαφορετική γραμμή, ακυρώνοντας στην ουσία το νομικό σκεπτικό των δικαστών των δικών της Νυρεμβέργης. Οι νέες ερμηνείες για τις εκτελέσεις στα πλαίσια αντιποίνων περισσότερο προστατεύουν τους δράστες, παρά αποδίδουν δικαιοσύνη. Βλ. Rondholz 1999.